

Conferència-col.loqui:

ALES PER BIAFRA.

**40è ANNIVERSARI DEL PONT AERI D'AJUDA HUMANITÀRIA
DES DE SÃO TOMÉ**

(dada en lengua catalana)

21 d'octubre de 2008

De les 19:00 a les 21:00 h.

L'Aeroteca, Llibreria Aeronàutica Miguel-Creus, Barcelona

Entrada aprox.: 15 persones (públic heterogeni)

Ponent:

XAVIER MUÑOZ I TORRENT,

Geògraf, màster en Gestió Pública, president de l'Associació Caué - Amics de São Tomé e Príncipe.

Presenten:

JORDI MIGUEL-CREUS,

Director de L'Aeroteca

i

OSVALDO VERA-CRUZ CUNHA,

Enginyer informàtic i col·laborador de l'Associació Caué - Amics de São Tomé e Príncipe.

Jordi Miguel-Creus rep i dona la benvinguda als assistents a L'Aeroteca i cedeix la paraula a n'Oswaldo Vera Cruz Cunha, que presenta l'acte mitjançant una sentida introducció sobre São Tomé e Príncipe i la seva situació enclavada en la Badia de Biafra, al Golf de Guinea. Parla sobre la recuperació de la història contemporània de les Illes, que ha de servir per alguna cosa més enllà del simple recordatori. Estudiar la història -digué- és recuperar la memòria històrica i la seva anàlisi és un aprenentatge que ha de ser necessàriament útil al país i a la comunitat. Cap capítol de la història d'un país o d'un territori pot quedar "arxivada" en l'oblit perquè no es correcta o perquè és incòmoda. Precisament de les incomoditats és que n'hem de trobar oportunitats de futur. I el cas de Biafra significà per a São Tomé una d'enorme i de molt ètica. Mai fins llavors cap lloc a l'Àfrica Subsahariana havia viscut un desplegament de persones i de mitjans tant ingent per a tractar de resoldre un problema: la fam de les persones que morien a milers a Biafra.

Oswaldo Vera Cruz Cunha, presentà ràpidament al geògraf Xavier Muñoz, perquè, sense més dilació, procedís al gruix de la conferència.

Xavier Muñoz presentà una conferència suportada en un muntatge power point, que subdividí fonamentalment en quatre parts: (a) una contextualització de la Guerra de Biafra i l'establiment de la base d'operacions de la Joint Churches Aid (JCA) a l'illa de São Tomé, (b) les accions, mitjans i resultats de la JCA des de São Tomé, (c) els

Lockheed Superconstallion de la Canairelief i l'endegament d'una campanya de reconeixement de la memòria històrica i de declaració dels avions com a monument internacional a l'ajuda humanitària, per a acabar amb unes (d) conclusions sobre l'anàlisi dels fets i els plantejaments de futur.

D'entrada explicà que no era l'objectiu de la conferència presentar un detall de la Guerra de Biafra, sinó que la seva intervenció tractaria del dispositiu d'ajuda humanitària organitzat des de São Tomé, així com del paper de les persones que hi participaren directament, i que es mereixen, com a mínim conferències com aquelles en el seu honor, com també l'erecció d'un monument commemoratiu.

Les seves paraules es poden resumir en gran part en pocs paràgrafs:

El 30 de maig de 1967, es va proclamar la República de Biafra, separant-se de Nigèria després de les convulsions polítiques i matances indiscriminades que seguiren els primers moments d'aquella federació. La proclamació va ser el detonant d'una de les guerres més sagnants que mai ha vist el món -la Guerra de Biafra- i un dels més grans genocidis, que va incloure la més terrible de les fams: més de 1.500.000 civils, gran part criatures, van sucumbir al drama. També fou la primera vegada que els mitjans de comunicació moderns feien explícita la fam com una efectiva arma de guerra.

Des de juliol de 1968 fins a gener de 1970, la *Joint Churches Aid* (Ajuda Conjunta de les Esglésies) organitzà des de l'Illa de São Tomé un pont aeri humanitari. Gràcies a la perícia dels pilots de diferents nacionalitats en perillosos vols nocturns, burlant l'artilleria nigeriana, la JCA va abastir en allò més bàsic els assetjats biafresos. Els seus avions van fer innumbrables viatges (els feien diverses vegades cada nit) i van participar en l'evacuació de la població on el genocidi era cert.

Els coordinadors de la JCA, les autoritats de l'illa i la població civil s'implicaren a fons en l'operatiu de l'ajuda humanitària, amb fets heroics (o simplement humans), que es gravaren en la ment de les persones que van viure aquell moment; àdhuc en el record, en les llegendes urbanes i en l'imaginari popular, molt relacionat atmbé amb l'aprofitament dels excedents de queviures. El port i l'aeroport de São Tomé registraren una activitat tan intensa com mai abans havia succeït allí; el seu mercat s'omplí de cooperants, religiosos, metges, especialistes en logística i militars..., però també d'aventurers, mercenaris, contrabandistes i especuladors vinguts dels llocs més remots del planeta. São Tomé es convertí en aquell moment en un "hub" de suport internacional i el seu nom passà a posar-se novament en el mapa mundial, en aquella ocasió com a capital de la humanitat més sentida que lluitava contra l'exercici de la violència més brutal i la irracionalitat.

Algunes dades sobre el pont aeri des de São Tomé:

- Hi participaren fins a 46 aeronaus¹.
- 5.414 vols entre juliol/68 i gener/70.
- 17,6 vols diaris complets de mitjana màxima/mes des/69 (això és uns 545 vols/mes).
- 22% del total dels vols van ser fets per la flota pròpia de la JCA.
- 69.000 TM d'ajuda humanitària transportades als aeroports biafresos (això és una mitjana de 12 TM per vol).
- Població de Biafra al 1968: 13.500.000 habitants, dels van morir un 11% de fam.
- Població de São Tomé d'aleshores: 60.000 habitants aproximadament.

En l'actualitat, les restes de dos dels avions utilitzats en aquell pont aeri humanitari, dos Lockheed Superconstellation L-1049-H ("Connies"), abandonats a les inclemències del clima des de el final de la guerra (i ara en reutilització), són testimonis silenciosos d'aquest episodi, quasi oblidat, de la història contemporània de São Tomé i de l'Àfrica Occidental. Aquestes restes són el material físic que els signants de la *Campanya STPxBiafra* volen elevar a la categoria de monument internacional a l'ajuda humanitària.

Parlà també dels principals personatges de la història, esbossant la personalitat de Vigo Molerup, danès al càrrec de l'operatiu logístic; del Pare Anthoy Byrne, responsable de Càritas a São Tomé y principal gestor de l'ajuda catòlica; del governador portuguès d'aleshores, en António Jorge Silva Sebastião, que va haver de preveure un estat d'invasió de la colònia, i d'en Bernard Kuchner, metge francès a Biafra que immediatament a la guerra fou el promotor de Metges sense Fronteres, en resposta a la ineficàcia dels dispositius de la Creu Roja, principal operador d'ajuda humanitària fins aleshores. També parlà del comte suec Von Rosen, que tan compromès amb el poble biafrès decidir passar a l'acció militar al continent, creant la incipient però efectiva força aèria biafresa; i també de n'Axel Duch, enginyer danès que substituï Von Rosen en la Direcció aeronàutica del dispositiu d'ajuda humanitària, fins al final de la guerra, el 1970.

¹ Mai van estar totes al mateix temps

Xavier Muñoz també demanà als assistents que tractessin d'imaginar-se l'ambient d'agitació, d'activitat en els que es convertí São Tomé en aquells temps. De la tranquil·litat del *leve-leve* africà, es passà a una incessant activitat que reportà nous negocis per al territori, que giraven al voltant d'activitats complementàries o perifèriques al tràfec dels avions, com era el magatzematge, l'hostaleria, la construcció, el comerç al detall i a l'engròs, organització d'hospitals de campanya, d'albergs per a refugiats... i també aquells que es podrien imaginar al voltant de la contenda: contraban de tot tipus d'armes, venda de secrets i espionatge. Tan és així que São Tomé es convertí en un autèntic "hub" de la regió.

Xavier Muñoz, en presentar les restes dels Superconstellations (en descriví les característiques tècniques dels aparells i també en descriví la situació), exhortà al bon moment per a plantejar la demanda de recuperació de la memòria històrica i convertir els avions en un monument d'homenatge a l'esforç de totes aquelles persones que participaren en el pont aeri, en un sentit molt pedagògic d'emfasitzar la clau d'ajuda humana al més feble i necessitat i convertir el lloc en un centre de lleure per a la cultura de la pau i el diàleg entre els pobles, que a la vegada servís com a oportunitat per a São Tomé de poder tornar a situar-se en el mapa del món, com un lloc singular.

El Superconstelation CF-NAL, on se situa el restaurant "As Asas do Avião", vist des de la cabina del CF-NAM. Al mig l'espai ajardinat. Foto: X. Muñoz, setembre 2007

Muñoz també repassà l'evolució de la tinença dels avions des de la fi de la guerra de Biafra fins a l'actualitat: venda a una empresa suïssa els anys 70, abandonament i pillatge fins al s. XX, fins a la concessió de l'espai per a un negoci del ram de l'hostaleria (el restaurant "As Asas do Avião", actualment en funcionament, gràcies al qual s'han preservat durant els últims anys d'una manera una mica sui generis². Finalment parlà del projecte d'ampliació de la terminal aeroportuària, que afectaria la

² Els promotors del negoci "As Asas do Avião" (Les Ales de l'Avió) han instal·lat des de fa uns 5 anys un restaurant en el CL-NAL (l'aparell més pròxim a l'aeroport) i estan construint una discoteca i una sala multi-usos en l'altre. Aquella recuperació no és ni de bon tros l'òptima, però és millor de l'abandonament total.

ubicació dels avions i que reclamaria el seu trasllat a una altra localització en el mateix entorn.

Xavier Muñoz va concloure la seva xerrada amb unes idees força que, d'una banda resumien el repàs històric, i d'una altra proposaven escenaris de futur:

- El de São Tomé fou el 1r dispositiu d'ajuda humanitària organitzat internacionalment i extranacionalment. Es posà en qüestió la neutralitat i l'eficàcia de la Creu Roja. La incapacitat manifesta de les organitzacions neutrals propicià l'eclosió d'altres entitats no governamentals fonamentades en la gestió d'estratègies logístiques i en la realpolitik.
- Fou la primera vegada que es posa en qüestió la "bondat" de l'establiment de nous estats en funció a les fronteres de les antigues colònies. Nigèria n'és el 1r exemple. Els nous estats no tenen cap relació amb la realitat africana
- Continuació de la lluita d'interessos colonials i eclosió dels imperialismes i dels conflictes globals. Eclosió de la guerra atomitzada.
- Importància de la conservació dels avions com a monument a l'ajuda humanitària, com a patrimoni internacional i com a memorial per aquells que hi participaren per resoldre el patiment de la població civil. Element al voltant del qual es pot articular una línia de recerca per al reconeixement i recuperació de la memòria històrica.
- L'anàlisi de l'operatiu aeri dels 60, demostra la possible capacitat operativa i estratègica de l'aeroport de São Tomé. Per tant, el seu aprofitament clau en la creació d'un nou hub internacional de comunicacions i de relacions lligat amb la seguretat social, la pau i el diàleg.
- Per al São Tomé d'aleshores la seva funció com a base de la JCA representà tornar a sortir en el mapa del món i, a més, interpretant el paper d'una bona causa, d'una causa ètica i responsable (que aleshores contrastava abastament amb la imatge tradicionalment negativa que tenien les illes com a darrers reductes del modes de producció esclavista). L'illa experimentà aleshores una activitat i un dinamisme inusitat, ja que el desplegament d'aquell dispositiu suposà la generació directa o indirecta de més de 1.000 llocs de treball, algun dels quals ocupats per nouvinguts d'arreu del món que precisaven de serveis complementaris. Imaginar aquella situació pot ser trasplantada a l'actualitat a una simulació de com podria ser l'Illa de São Tomé i molt en especial la seva capital en el supòsit de localitzar-se-hi una agència internacional, amb efectes aglutinants semblants als proferits per l'establiment de la base de la JCA.

Després de la mitja hora llarga d'exposició d'en Xavier Muñoz, prengué la paraula Osvaldo Vera Cruz, per encetar el debat, posant de manifest el desconeixement que hi ha a nivell dels joves dels fets i les circumstàncies explicades pel conferenciant. L'episodi de la Guerra de Biafra i la participació de São Tomé han estat volgutament oblidades en la matèria d'història que s'explica en les escoles nacionals [també a Europa, molt en especial a Portugal], com si es tractés d'un conflicte a enterrar, per bé que no és un tema que agradi a Nigèria, nació de la qual ara tothom en vol ser aliat.

Josep Ramon Giménez, periodista, que ha treballat molts anys a la RTVE, en fa una glosa del record popular del conflicte vist als mitjans durant els anys 60 i 70. Posa de manifest que fou efectivament el primer conflicte cobert mediàticament, on, com ja s'ha dit, es mostra gairebé en directe l'efectivitat de la fam com a arma de guerra i, per tant, també, els "efectes colaterals" com a efectiva arma de guerra, en una guerra lenta i de desgast. Avui en dia els nens famolencs de Biafra haguessin estat considerats com a part d'aquests "efectes colaterals".

Llança la pregunta: ¿en quina mesura el perquè de l'organització del pont aeri de la JCA va ser tant impressionant té relació amb l'àmbit d'acció de les missions cristianes, o si hi ha alguna altra raó per això? Muñoz contesta que evidentment l'origen de la necessitat d'auxili és inicialment la filiació dels biafrenys amb el cristianisme, especialment en contrast amb els hauses del nord que són musulmans. Malgrat aquesta lògica, creu que en l'evolució del conflicte això se superà pels esdeveniments, per tal com l'ajuda no distingia de credos, essent tant així com per posar d'acord a les diferents branques de les esglésies i per rebre ajuda dels llocs més dispars del planeta.

Jordi Miguel-Creus preguntà pel grau d'homogeneïtat de la nació biafresa i la relació amb d'altres ètnies amb la majoritària de Biafra. Muñoz, confessant que ell no n'és especialista, explicà que Biafra no reuneix només el poble ibo, sinó d'altres ètnies menys representades (menys població), que amb tota seguretat mantenien relacions de poder (jerarquia?) i econòmiques amb l'ètnia majoritària. Podrien ser relacions a la força o estratègiques, però el fet és que es van veure immersos igualment en les matances, tant o més que els ibos.

Muñoz, que havia mostrat un mapa on es plasmaven les diferents ètnies i llengües del Golf de Guinea, afegí que ni Nigèria, ni el Camerun, ni cap altre país d'Àfrica, ni tan sols els més petits com Guinea Equatorial o São Tomé e Príncipe s'escapaven d'una tremenda diversitat ètnica, que es podia estendre's en el territori (definint els àmbits d'influència dels pobles) o concentrar-se en societats mixtes, molt mesclades, com les urbanes. Això posa en dubte l'adequació del model d'estat nacional europeu a l'Àfrica [i afegí, també a la mateixa Europa].

Gabriel Freitas, santomense, afegí al debat que el paper de São Tomé com a territori fou cabdal per a salvar vides biafreses. Potser la guerra hagués acabat abans sense l'ajuda de la JCA -sense dubte-, però fou un exercici ètic necessari, perquè potser el desenllaç sense ser punt de mira de l'opinió internacional hagués consistit en un total genocidi del poble biafrès. Freitas també posa de manifest que el model d'estat no és el model que pot seguir Àfrica, que és un error l'aplicació en el sentit estricte dels preceptes equilibrants del FMI, perquè són macros i no preveuen els patiments a l'escala humana, uns patiments que poden suposar "bombes de rellotgeria" i, per tant, albirar conflictes socials importants en el futur. L'ordenament polític ha de ser un altre a Àfrica i potser el naixement de Biafra com estat creat per africans i no per potències colonials o imperialistes era considerada aleshores com una esperança pels pocs que es podien permetre pensar.

El Dr. Marcos do Rosário agregà que la visió del continent des de São Tomé, en temps de la colònia i també ara, que es té dels pobles nigerians és únic: tots són nigerians!!, quasi com a símil de africà del Continent. Malgrat una situació geogràfica propera només és ara quan els santomenses estan coneixent la diversitat dels pobles del

Continent i són capaços de diferenciar les seves diferents procedències ètniques, més enllà de nacionalitats establertes per fronteres artificials.

Oswaldo Vera Cruz Cunha aprofità aquella intervenció per a fer èmfasi en l'oportunitat de l'actuació de l'Associació Caué en "treure-li la pols" a episodis quasi oblidats de la història de São Tomé, perquè per elles mateixes són motiu de recapacitació dels santomenses [i també de tota la gent] sobre el desconeixement d'uns fets que a mig termini són estratègics per al seu desenvolupament, que afecten, per exemple, a la psicologia de les relacions entre representants governamentals, que són qui al cap i a la fi generen les relacions entre els pobles.

Del públic també sorgí la pregunta sobre quina és l'actual situació de la campanya impulsada per l'Associació Caué a l'entorn de la recuperació de la memòria històrica. En Xavier Muñoz informà que la campanya es troba "stand-by". Després de la presentació d'un memoràndum documentat i recolzat per més de 100 signatures de persones i entitats diverses al Govern de la República, en la persona de la Ministra de Cultura, es va rebre el suport tàcit a la iniciativa, però sense arribar a aconseguir cap mostra més formal, com ara l'inici dels tràmits de catalogació i declaració dels Superconstellacions com a peces del patrimoni nacional. Això no s'ha arribat a fer per tal com des de 2007 el govern de la República ha canviat ja dues vegades, i, donat el caràcter efímer del gabinets ministerials, s'hauria de tornar a començar amb el Ministre actual, amb el qual encara no s'ha tingut oportunitat de comentar el tema amb profunditat.

L'eficàcia de l'acció rau, per tant, en la iniciativa dels promotors del restaurant que, òbviament, estan molt interessats en la proposta, si es compatible amb les activitats que ells hi volen desenvolupar. Es treballa sobre la certesa que sí ho són. L'activitat del centre de restauració i de lleure garanteix com a mínim la preservació dels avions.

Malgrat tot, afegí Muñoz, cal abundar encara en l'anàlisi històric dels fets des de la perspectiva santomense, amb l'interès de reconstruir la societat santomense d'aleshores, perquè creu que pot permetre simular escenaris de futur pel que fa a la capacitat de gestió d'esdeveniments internacionals per al país, que és una forma qualitativa de cooperació.

Oswaldo Vera Cruz Cunha tancà l'acte animant al suport dels presents a la campanya de reconstrucció de la memòria històrica, així com a la de reconeixement dels Superconstellacions de São Tomé com a monument internacional a l'ajuda humanitària, que, tot sigui dit de passada, seria el primer dedicat a aquells operatius. Informà que aquest recolzament és pot donar a través de la pàgina a internet de l'Associació Caué: <http://es.geocities.com/caueass>.

L'acte es va concloure amb l'oferiment d'una copeta d'aiguardent de cacau de São Tomé e Príncipe (Mascaró/Enric Rovira/Terreiro Velho) als assistents.